

PROVET I PSYKOLOGI 15.3.2017 BESKRIVNING AV GODA SVAR

De beskrivningar av svarens särdrag, innehåll och poängsättningar som ges här är inte bindande för studentexamensnämndens bedömning. Censorerna beslutar om de kriterier som används i den slutgiltiga bedömningen.

Den främsta grunden för bedömningen av provet i psykologi är att svaret är förankrat i empiriskt härledd och forskningsbaserad kunskap och centrala psykologiska teorier. Människans utveckling, informationsbearbetning, psykiska hälsa och personlighet undersöks inom psykologin ur flera kompletterande perspektiv, såsom det biologiska, det kognitiva eller det sociokulturella. Examinanden ska ledigt kunna utnyttja vetenskaplig kunskap som grundar sig på olika perspektiv i analysen av psykiska fenomen och processer.

I provet i psykologi bedöms examinandens beredskap att förstå hur psykologisk kunskap genereras och hurdan denna kunskap är till sin natur. Likaså granskas examinandernas förmåga att bedöma reliabiliteten och validiteten i olika undersökningar. Uppgifterna kan gälla bedömning av aktuella psykologiska forskningresultat eller uppgörandet av en forskningsplan.

Till uppgifterna hör att beskriva, bedöma, diskutera och förklara psykologiska fenomen samt att jämföra olika perspektiv. I flera av uppgifterna ges även möjlighet att överskrida ämnesgränserna. I en del av uppgifterna ingår antingen textmaterial eller videomaterial som det gäller att kombinera med psykologisk kunskap i enlighet med uppgiften.

I det digitala provet är uppgifterna indelade i tre grupper: I grunduppgifter (t.ex. definiera, beskriv, förklara), II tillämpningsuppgifter och III vidareutvecklingsuppgifter (t.ex. diskutera, jämför, bedöm, planera). Kriterierna för goda svar avviker från varandra i del I, II och III. Uppgifterna i del I förutsätter i huvudsak redogörelse över kunskaper, medan del II och del III kräver mera kunskapsbearbetning. Såväl i del II som i del III krävs förmåga att tillämpa psykologisk kunskap, men i del III ligger betoningen speciellt på vidareutveckling, och då kan svaret innehålla insiktsfulla betraktelsesätt och bedömningar av kunskapen och förklaringarna.

En viktig grund för bedömningen är hur djupgående psykologiska insikter examinanden har, hur hen kan tillämpa dessa kunskaper och i hur hög grad hen förmår granska dem kritiskt. Genom att enbart upprepa innehållet i läromaterial kan man inte komma upp till de bästa vitsorden. En del av uppgifterna förutsätter beredskap att analysera aktuella händelser och fenomen på psykologiska grunder. Vid bedömningen fästs särskild vikt vid hur moget svaret är och hur gedigna psykologiska kunskaper det bygger på. Examinanden bör svara på frågorna i enlighet med uppgiftsformuleringen. Det sakinnehåll och de teser som framförs i svaret bör motiveras med klara argument. Vid bedömningen fästs också vikt vid hur välstrukturerat och konsekvent svaret är.

Del I

1. Inlärningsrelaterade begrepp (20 p.)

I ett bra svar framgår det att en **inre modell** formas av individuella upplevelser. Utgående från en inre modell gör människan tolkningar av och förutsägelser om nya varseblivningar. När vi lär oss uppstår det nya inre modeller, och de gamla inre modellerna förändras och berikas. Man kan också säga att inläring handlar om att bygga upp inre modeller. I **arbetsminnet** lagras den information som är i bruk för närvarande. Vi använder vårt arbetsminne när vi tänker eller löser problem. Nytt inlärningsstoff förflyttas till långtidsminnet via arbetsminnet. Bäst lär vi oss sådant som bearbetas mest intensivt i arbetsminnet, det vill säga sådant som vi tänker på eller kan koppla ihop med tidigare inre modeller eller som har en stark känsloladdning. När vi lär oss någonting nytt uppstår det **synapser** mellan nervcellerna. I och med att utvecklingen och inläringen framskrider förstörs också onödiga förbindelser. Den centrala neurala grunden för inläring är att de synapser som förbinder nervcellerna med varandra är i livligt bruk. **Förstärkning** innebar ursprungligen att ge belöning för det beteende som skulle inläras. Beteendet förstärks genom belöning så många gånger att det lärs in. Man kan också tala om negativ förstärkning som är förknippad med straff. Eleven lär sig hur hen kan undvika negativa följder. Vid vikariell förstärkning förstärks elevens beteende av att modellen blir belönad. Svaren på deluppgifterna bör hålla sig inom rekommenderad längd.

För varje delfråga ges poäng enligt följande:

- 1–2 p.** Begreppet och dess samband med inläring har definierats på ett vagt sätt.
- 3 p.** Begreppet är korrekt definierat eller dess samband med inläring förklaras på ett korrekt sätt.
- 5 p.** Begreppet är korrekt definierat och dess samband med inläring förklaras på ett korrekt sätt.

2. Sömnstadier (20 p.)

Det här är en neuropsykologisk basuppgift, och det går att komma upp till goda poäng med ett kort svar genom att beskriva den lätta sömnen och djupsömnen (sömn med långsamma vågor) samt REM-sömnen korrekt. Eftersom sömnstadierna endast kan observeras med hjälp av EEG kan examinanden i ett bra svar förknippa den information EEG-kurvan ger med beskrivningen av sömnstadierna. I ett bra svar framställs också sömnstadiernas cykliska förlopp och förändringar under natten. I ett bra svar kan man till exempel dryfta betydelsen av sömnen med långsamma vågor samt REM-sömnen för inläringen, för cellernas energihushållning och för människans återhämtning efter en ansträngning. Svaret bör hålla sig inom rekommenderad längd.

9–11 p. I svaret framställs sömnstadierna i huvuddrag korrekt och examinanden ger exempel på vilken betydelse sömnstadierna har.

15–17 p. I svaret görs en grundlig utredning av sömnstadiernas dynamik och betydelse. Alternativa teorier om REM-sömnens betydelse kan presenteras.

3. Varseblivningsillusioner (20 p.)

Ett bra svar bygger på att vårt synsinnessystem inte avbildar yttrevärlden som sådan utan modifierar sinnesinformationen vid varje steg i informationsbearbetningen. En illusion av rörelse beror ofta på färgkontraster och placeringen av figur och form. Examinanden kan alternativt behandla andra företeelser som presenteras inom varseblivningspsykologin, exempelvis gestaltlagarna, varseblivningen av djup och rörelse eller konstansfenomenet. Svaret bör hålla sig inom rekommenderad längd.

9–11 p. Examinanden visar att hen förstår att ett objekt i den yttre världen och sinnesförnimmelsen och varseblivningen av objektet skiljer sig från varandra och att den här skillnaden är förstärkt vid illusioner.

15–17 p. Examinanden behandlar mera ingående de varseblivningspsykologiska synvinklar med vars hjälp illusionsfenomen förklaras. I ett förtjänstfullt svar kan examinandens fördjupa diskussionen kring olika faser i synsinnessystemets informationsbearbetning, effekter av skador eller illusioner inom andra sinnessystem.

Del II

4. Experimentella och korrelativa forskningsupplägg (20 p.)

I ett bra svar ges preciserade definitioner av experimentell och korrelativ undersökningsuppläggning, och examinandens visar hur och varför valet av metod kan sammanhålla med den erhållna informationens kvalitet och tillförlitlighet. De båda metodernas begränsningar och möjligheter behandlas i svaret. Uppgiften förutsätter jämförelser exempelvis i relation till hur informationen ska användas, undersökningens syfte samt utmaningar och möjligheter när det gäller genomförandet av undersökningen. Av svaret framgår att endast en experimentell undersökningsuppläggning kan ge kunskap om orsak–verkanförhållanden (kausala relationer). I ett bra svar kan man också diskutera de etiska begränsningar som experimentell forskning medför för psykologin, eftersom man inte uppsåtligt kan utsätta människor för till exempel traumatiska upplevelser eller annat som eventuellt kan åstadkomma skador i någons utveckling eller välbefinnande. Av den här orsaken lämpar sig den korrelativa undersökningsmetoden för många teman inom forskningen. I ett förtjänstfullt svar kan man utnyttja de undersökningar som presenteras i böckerna som exempel och analysobjekt.

9–11 p. Examinanden förstår innebörden av experimentell och korrelativ undersökning och kan jämföra dessa med varandra med avseende på centrala drag som skiljer dem åt.

15–17 p. I svaret behandlas på ett grundligt och kunnigt sätt den kunskapsutveckling inom psykologin som sker med experimentella och med korrelativa undersökningsmetoder

5. Betydelsen av sociala kontakter för ett barn under skolåldern (20 p.)

I ett bra svar behandlas frågan om de sociala kontakternas betydelse för den kognitiva utvecklingen hos barn under skolåldern på ett mångsidigt och analytiskt sätt. Även om examinanden kan hänvisa till senare faser i utvecklingen så fokuserar svaret klart på utvecklingsutmaningarna i den ifrågavarande utvecklingsfasen. Svaret kan till exempel handla om de sensitiva perioderna i språkutvecklingen och betydelsen av att höra tal. Genom att nämna undersökningar med vargbarn eller råttor som fötts upp i isolerade förhållanden kan man lyfta fram vilken avgörande betydelse för den kognitiva utvecklingen de impulser och kulturella erfarenheter har som förmedlas av de vårdande vuxna. Svaret kan behandla hur en trygg anknytning stöder barnets kognitiva utveckling. Det räcker inte med en allmän översikt över anknytningsteorin, utan anknytningsrelationerna måste granskas i relation till den kognitiva utvecklingen. Utvecklingen stöds av sociala kontakter som sporrar till ansträngningar i den proximala utvecklingszonen (eller närutvecklingszonen). Temperamentet inverkar dock på hur de sociala kontakterna formas genom att det antingen främjar eller begränsar sådana sociala erfarenheter som är väsentliga för den kognitiva utvecklingen. I ett förtjänstfullt svar behandlas de kognitiva effekterna av sociala kontakter på ett mångsidigt och analytiskt sätt, och växelverkan och samverkan mellan olika faktorer påtalas. Här kan examinanden också diskutera betydelsen av de stödåtgärder, förmedlade via sociala kontakter, som kompenserar för de begränsningar som en försenad utveckling kan medföra.

9–11 p. I svaret behandlas några betydelsefulla faktorer hos sociala kontakter när det gäller den kognitiva utvecklingen hos barn under skolåldern.

15–17 p. Ämnesområdet analyseras grundligt. De kognitiva effekterna av sociala kontakter granskas ur flera olika synvinklar, och uppmärksamhet fästs vid växelverkan mellan olika faktorer. Framförda påståenden motiveras på psykologiska grunder, och på så sätt kan förenklade generaliseringar undvikas.

6. Att hantera svåra motgångar (20 p.)

Det här är en tillämpningsuppgift, och i svaret kan examinanden på ett mångsidigt sätt utnyttja sina kunskaper från olika kurser och från det givna materialet. Ett bra svar bygger på en mångsidig granskning av människans resurser att möta de utmaningar och svårigheter som livet för med sig. Utgående från utvecklingspsykologin är det möjligt att granska individens resurser på basis av såväl medfödda egenskaper som omgivningsrelaterade faktorer. I svaret kan till exempel olika temperamentsdrag eller betydelsen av den tidiga växelverkan och föräldraskapet diskuteras. Individens resurser kan också granskas i relation till det sociala stöd eller kamratstöd som omgivningen erbjuder. Även personlighet, kognitiva förklaringsmodeller (attributionsteorier) och motivation kan fungera som infallsvinklar. Begrepp från den positiva psykologin kan också lyftas fram i svaret (till exempel envetenhet). Svaret förutsätter inte att materialet tas i bruk, men det bör framgå av svaret att det är inriktat på huruvida en människas egna resurser räcker till när hon drabbas av en stor och betydelsefull motgång. I ett förtjänstfullt svar behandlas faktorer med anknytning till människans utvecklingsmässiga resiliens (motståndskraft) på ett mångsidigt och analytiskt sätt.

9–11 p. I svaret framställs på psykologiska grunder några adekvata synpunkter på varför människors resurser kan vara mycket olika när de drabbas av motgångar. Den psykologiska grunden behandlas i svaret på ett ytligt plan.

15–17 p. I svaret framställs de faktorer som påverkar individens resurser på ett mångsidigt sätt med hjälp av psykologiska begrepp, teorier och undersökningar. Granskningen av de synvinklar som presenteras är relativt djupgående. Svaret kopplas på ett naturligt sätt ihop med någon stor motgång.

Del III

7. Informationspaket om psykiskt välbefinnande för gymnasieelever (30 p.)

Det här är en vidareutvecklingsuppgift, med syftet att bedöma i vilken mån examinanden kan utnyttja sina psykologiska kunskaper när det gäller att tillämpa dem på ett viktigt område. I ett bra svar framställs i enlighet med uppgiften informationspaketets viktigaste innehåll motiverat på psykologiska grunder. I informationspaketet kan det ingå material om bland annat följande teman:

- nya psykosociala utmaningar vid övergången till gymnasiet
- att upprätthålla studiemotivationen
- att behärska sin tidsanvändning
- att planera sina studier och ställa upp mål
- att hantera stress och återhämta sig efter misslyckanden
- betydelsen av hobbyer, motion och rekreation
- kamratrelationer och gruppstöd
- att tala om psykiska problem och problem i relation till studierna
- att be lärare och studiehandledare om hjälp
- att identifiera symtom på ångest och depression
- att vända sig till skolpsykologen och utnyttja andra stödtjänster.

I ett förtjänstfullt svar kan examinanden diskutera hur man kunde vägleda de studerande som påbörjar gymnasiet i att föregripa och hantera de utmaningar som hör ihop med upprätthållandet av psykiskt välbefinnande.

7–12 p. I svaret presenteras informationspaketets innehåll i grova drag och svaret förankras i psykologisk kunskap, men denna är i vissa avseenden begränsad. Informationspaketet ger ett osammanhängande intryck.

19–24 p. I svaret gestaltas innehållet i ett mångsidigt informationspaket på ett strukturerat och konsekvent sätt. Informationspaketets innehåll motiveras med hjälp av väl valda begrepp, teorier och undersökningar. Tankarna som är kopplade till informationspaketet utvecklas på ett insiktsfullt sätt.

8. Utvecklingsrelaterade effekter av tidig stress (30 p.)

Det här är en vidareutvecklingsuppgift som förutsätter att man granskar stressbegreppen och stressteorierna i utvecklingspsykologisk belysning. För att åstadkomma ett bra svar krävs det att examinanden på ett mångsidigt sätt kan hantera kunskapen om psykisk utveckling och dess processer. Stress hos små barn behandlas inte i någon större omfattning i läroböckerna, men stress, stressreaktioner, kognitiv bedömning i relation till stress och hur stress inverkar på prestationen behandlas på ett mer allmänt plan och ger mycket material för svaret. I svaret kan man till exempel utreda hur stress hos ett litet barn inverkar på hur det exempelvis ställer upp mål, kan ta utmaningar och anstränger sig i närutvecklingszonen och därmed på barnets inläring. Man kan också diskutera stresstestet i relation till anknytningsteorin. I förtjänstfulla svar kan man därutöver diskutera betydelsen av långvarig stress i barndomen med avseende på bestående biologiska förändringar som är relaterade till stresskänslighet.

7–12 p. I svaret definieras begreppet stress, men definitionen är något bristfällig. Stressen och dess betydelse för individens utveckling granskas ur någon psykologiskt relevant synvinkel. Resultatet från den presenterade undersökningen diskuteras endast i huvuddrag.

19–24 p. I svaret definieras begreppet stress på en bred och mångsidig grund. Flera aspekter på stressens betydelse för individens utveckling granskas djupgående ur olika synvinklar. Argumentationen i svaret bygger på ett mångsidigt och preciserat utnyttjande av psykologiska begrepp, teorier och undersökningar. Det givna forskningsexemplet utnyttjas på ett insiktsfullt sätt som stöd för resonemanget. Svaret är välstrukturerat och tankegången konsekvent.

9. Betydelsen av offentliga vloggar (30 p.)

Det här är en vidareutvecklingsuppgift som förutsätter att man granskar ett aktuellt och för många mycket vardagligt fenomen ur en psykologisk synvinkel. Många kan också ha en personlig erfarenhet av att följa vloggar eller av att själva vlogga. Även om ämnet som sådant inte behandlas i läroböckerna kan frågan besvaras utgående från det som tas upp inom utvecklingspsykologin, personlighetspsykologin och socialpsykologin. Man kan också närma sig frågan med hjälp av den kognitiva psykologins begrepp. I ett bra svar granskar examinanden på ett specificerande sätt vloggandets betydelse för såväl vloggaren själv som för följarna. I svaret kan ämnet behandlas exempelvis genom att utvecklingen i ungdomsåren kopplas till hur identiteten och världsbilden formas. I samband med det är det möjligt att diskutera identifikationens betydelse för utvecklingen, kamratstöd, att uttrycka känslor och tankar offentligt samt växelverkan med likasinnade. Ämnet ger också möjlighet till en diskussion kring offentlig och privat självbild. Vidare kan frågan behandlas utgående från hur olika gruppfenomen och ungdomskulturer uppstår.

7–12 p. I svaret presenteras några relevanta tankar om vloggandets psykologiska betydelse. Den psykologiska kunskapen i svaret är dock i vissa avseenden ytlig. Svaret är inte så välstrukturerat och alla slutledningar är inte konsekventa eller väl motiverade.

19–24 p. I svaret ingår en relativt mångsidig analys av vloggandets psykologi. Svaret bygger på en relativt djup psykologisk kunskap som på ett smidigt sätt tillämpas i behandlingen av ämnet. Frågan diskuteras på ett strukturerat sätt och svaret formas till en konsekvent helhet.